

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ МАЛОКОМПЛЕКТНИХ ШКІЛ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Розкриваються сучасні підходи до організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників малокомплектних шкіл з використанням різноманітних форм навчання та різноманітною сукупністю тематичних і фахових спецкурсів, які носять інноваційний характер та мотивація щодо зацікавленості слухачів до навчання.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, тематичні, фахові спецкурси, самовдосконалення вчителя, модель, мотивація, сільські навчальні заклади, малокомплектні сільські школи.

Постановка проблеми

Вступ. Підвищення професіоналізму і педагогічної майстерності сучасного вчителя стає дедалі актуальнішим для нашого суспільства, оскільки він має готувати школярів до умов вільного ринку праці, де перемагають лише висококваліфіковані фахівці, спроможні оперативно приймати самостійні рішення, бути активними і творчими, гідно представляти інноваційно-інтелектуальний потенціал країни у світовому та європейському освітньому просторі. Учитель має допомогти учневі зорієнтуватися в потребах соціуму; розвинути мотиви на подальшу самоосвіту, безперервну освіту впродовж життя і прагнення до ефективної трудової діяльності, побудови кар'єри, успішності, здатність до активної соціальної адаптації в суспільстві; налаштувати на пошук сенсу життя через самоусвідомлення та самореалізацію. У прагненні вчителя до розвитку професійної компетентності вибудовується його акме як найвищий ступінь вдосконалення особистості.

На неперервне професійне самовдосконалення спрямовує вчителя модернізація системи освіти в Україні. Вихідні концептуальні положення розвитку професійної компетентності закладено в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» та в Державній програмі «Вчитель».

Одним із шляхів розв'язання проблеми вдосконалення професійних компетентностей вчителів є організація підвищення їхньої професійної компетентності в системі післядипломної освіти. У Концепції розвитку післядипломної педагогічної освіти (2007 р.) зазначено, що провідною стратегією підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів у новій ситуації має стати створення освітянам необхідних умов для перебудови їхніх професійних установок, переосмислення педагогічних цінностей; пошуку талановитих учителів, які б сприяли пробудженню в учнів потреб самоактуалізації, самоствердження та життєтворчості, бажання творити свою особистість.

Аналіз останніх досліджень. В умовах модернізації системи освіти особливої уваги потребує робота сільських малокомплектних шкіл.

Малокомплектна школа — своєрідний феномен освітнього середовища України. Ця своєрідність зумовлена соціальними, територіальними, економічними, географічними, демографічними умовами, що виокремлюють малокомплектну школу з-поміж інших навчально-виховних закладів і диктують необхідність розроблення й застосування специфічних форм і методів навчання й виховання школярів, розподілу навчального матеріалу, організації та реалізації інноваційної діяльності, впровадження моніторингових досліджень, безперервності педагогічної освіти педагогічних працівників малочисельних сільських шкіл.

Дослідженнями щодо безперервності педагогічної освіти та професійної адаптації педагогічних працівників займалися В. Бондар, О. Владиславцев, С. Вольянська, М. Гадецький, В. Горохов, Л. Даниленко, А. Зубко, О. Козлова, С. Ковальова, Н. Клокар,

В. Крижко, С. Крисюк, А. Кузьмінський, В. Луговий, Н. Мурована, Є. Павлютенков, Л. Покроєва, Н. Протасова, М. Романенко, Т. Сущенко, І. Якухно та ін.; питаннями підготовки педагогічних працівників, формування їхнього професіоналізму — Н. Гузій, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Пуховська та ін.; підвищенням кваліфікації педагогів у системі післядипломної вищої освіти — С. Болсун, Н. Ващенко, В. Вітюк, О. Владиславлев, М. Гадецький, І. Жерносек, С. Крисюк, Л. Лісіна, О. Нікулочкіна, В. Олійник, Т. Хлєбнікова, Р. Черновол-Ткаченко та ін.

Актуальність зазначеної проблеми пояснимо певними аспектами: по-перше, забезпеченням високої якості освіти в усіх навчальних закладах, незалежно від форм власності та місця їх розташування, по-друге, специфікою розвитку та матеріальною базою малочисельної сільської школи, по третє, різкою зменшуваністю чисельності учнів у сільській місцевості.

Формуючи проблему, ми враховуємо той факт, що на сьогодні окремі наукові дослідження стосуються лише певних сторін розвитку сільської малочисельної школи. Інтерес педагогів викликають розвідки з проблем розвитку сільської школи (О. Савченко, Г. Суворова, В. Кузь, О. Коберник, О. Любар, І. Осадчий, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.), теоретико-методологічні засади забезпечення навчально-виховного процесу в сільській школі (Н. Касярум, В. Король, А. Кузьмінський, та ін.). За останні десятиріччя українськими вченими досліджено організацію навчально-виховного процесу в малочисельній сільській школі (О. Біда, О. Коберник та ін.), управління малокомплектною школою (Г. Мелешко).

Дані дослідження не вичерпують усіх аспектів роботи малочисельної сільської школи, оскільки проблема актуалізується завдяки існуванню основного протиріччя наявної системи освіти — дедалі більшою потребою в багатоваріантному спектрі освітніх послуг і відсутністю можливостей здійснювати їх на рівні сільської малочисельної школи, наголос в якій робиться на професіоналізм учителя і розвиток індивідуальності школяра.

Специфікою сільської малочисельної школи є не лише мала наповнюваність учнів, а й те, що в селі дещо відчутніше проявляється вплив специфічного середовища, умов проживання, усталені традиції і звичаї, які є складовою не тільки навчально-виховного процесу, а й загалом світорозуміння. Позитивним моментом є те, що сільська школа виділяється з усіх типів шкіл своєю несхожістю, нестандартністю педагогічних умов, проблем, способів їх рішень. Процеси, що відбуваються в суспільстві, погіршення демографічної ситуації призвели до зниження чисельності дітей шкільного віку на селі. У багатьох селах школа стала нечисленною. Але мусимо зазначити, що сьогодні школа на селі — це центр відродження національної культури, збереження народних традицій, народних промислів. Перед сучасною сільською школою постає проблема формування всебічно розвиненої, активної, творчої особистості. Розв'язати це завдання на практиці під силу лише вчителю, який не тільки створює оптимальні умови для самореалізації кожного учня в навчально-виховному процесі, а й сам постійно удосконалюється як професіонал та особистість.

У статті 56 Закону України «Про освіту» підкреслюється, що педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру. Необхідність професійного удосконалювання вчителя затверджена на законодавчому рівні і забезпечується засобами системи післядипломної освіти

Актуальність і доцільність дослідження. Характерною ознакою сьогодення є зростання темпів розвитку науки, техніки, суспільства в цілому. Таке становище актуалізує необхідність постійного оновлення професійних знань фахівців, зокрема педагогічних працівників, які працюють у малокомплектних школах [3]. Вирішенню проблеми сприяє активізація навчання дорослих, пошук сучасних організаційних і методичних форм, методів і засобів активного й інтерактивного навчання, визначення форм і методів самоосвіти цієї категорії педагогічних працівників, підвищення кваліфікації як через курси підвищення кваліфікації, так і через систему тематичних, фахових спецкурсів і короткотривалих сертифікованих курсів.

Формулювання цілей. Актуальність застосування інноваційних форм і методів у післядипломній освіті зумовлена необхідністю удосконалення педагогічної майстер-

ності вчителя, який є носієм сучасних знань і безпосереднім організатором пізнавально-розвивального процесу шкільної освіти, особлива увага при цьому приділяється вчителям малокомплектних шкіл. Проте практика засвідчує, що саме для цієї категорії вчителів результативність інновацій можлива лише за умов їх дидактичного обґрунтування та «технологічності» [5]. Останнє передбачає побудову цілісної педагогічної системи з відповідним інструментальним забезпеченням, яка гарантує досягнення прогнозованого результату. Тому викладачі Академії теоретично обґрунтовують інноваційні форми і методи, розробляють дидактичні засади їх застосування в підвищенні кваліфікації вчителів малокомплектних шкіл, визначають місце у реалізації програми підвищення кваліфікації вчителів малокомплектних шкіл, умови їх застосування, розробляють методику їх реалізації та визначення ефективності відповідної діяльності.

З огляду на це, *метою* статті є висвітлення проблем і перспектив впровадження сучасних підходів щодо підвищення кваліфікації вчителів малокомплектних шкіл у системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу

Однією з основних вимог сучасності є проведення суттєвих змін в освіті, створення нових пріоритетів навчання і виховання особистості упродовж усього життя, які б сприяли формуванню готовності педагогічних працівників сільських шкіл до свідомого, постійного підвищення свого професійного рівня. Реалізація цих завдань можлива у системі післядипломної освіти, специфіка якої полягає у диференційованому підході до навчання дорослих. Провідна роль в освіті дорослих, зокрема вчителів сільських шкіл, належить інститутам післядипломної педагогічної освіти. Вони мають створити такі умови підвищення кваліфікації, які б задовольнили потреби педагогічних працівників, які працюють у сільській місцевості, з різних спеціальностей та категорій. Шлях вдосконалення роботи системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів розкривають у своїх дослідженнях Л. Даниленко, Л. Набока, В. Олійник, Н. Протасова, М. Скрипник, Н. Чепурна, Г. Єльнікова та ін. Вивчення й аналіз наукових підходів надали нам можливість уточнити поняття «професійна компетентність учителя малокомплектної школи» як інтегративне особистісне новоутворення, що характеризується його усвідомленим постійним прагненням самовдосконалювати та розвивати власний професійно-педагогічний потенціал і творчий потенціал школярів, підвищенням рівня оволодіння педагогічними й предметними знаннями та вміннями, розвиненими особистісними якостями (самоактуалізація, самооцінка, самоствердження) та забезпечує високий рівень його саморозвитку.

Структуру професійної компетентності вчителя малокомплектної школи визначено як сукупність взаємопов'язаних змістових складників, а саме: мотиваційно-ціннісного, змістово-процесуального, особистісно-рефлексивного.

На наш погляд, розвиток професійної компетентності вчителів обумовлюється її особистісно-рефлексивним складником, який представимо як розвиток «самостей» учителя: самоактуалізації, самооцінки, самоствердження, саморозвитку. Пояснимо це тим, що розвиток по суті є актуалізацією внутрішнього потенціалу вчителя; адекватна самооцінка формує правильне ставлення до вдосконалення його потенціалу, під час ствердження у професії відбувається становлення професійної позиції вчителя, і саморозвиток сприймається як самоціль.

Отже, професійна компетентність вчителя малокомплектної школи характеризується сукупністю взаємопов'язаних його професійних, комунікативних, особистісних рис, що сприяють зростанню педагогічної майстерності, підвищенню ефективності педагогічної діяльності, дають змогу досягати якісних результатів у процесі навчання, виховання, розвитку, психологічної підготовки та самовдосконалення суб'єктів навчання.

Система післядипломної педагогічної освіти, як і уся освіта сьогодні, спрямована на якість навчання й отримання результатів. Якість навчання досягається за рахунок модернізації змісту навчання через розробку програм освітньої діяльності курсів з підвищення кваліфікації на основі узгодження державного замовлення та потреб освітянського загалу; та процесу навчання за рахунок забезпечення достатності умов, ресурсів, доцільності обраних форм і методів навчально-пізнавальної діяльності, самостій-

ної роботи слухачів тощо. Тому, як наслідок, виникає необхідність відстеження поточних та аналізування кінцевих результатів навчання у системі післядипломної освіти, що, у свою чергу, стає основою для проектування саморозвитку та самооцінювання професійної компетентності й особистісного росту вчителів у міжкурсовий період.

Однією зі складових системи післядипломної освіти є система підвищення кваліфікації, яка розв'язує складні й важливі завдання. Через особливості, притаманні освіті дорослих, необхідно організовувати процес навчання з урахуванням потреб, мотивів і професійних проблем, що постають перед педагогами в практичній діяльності. Особливо актуальне це питання постає для вчителів, які працюють у сільських школах, які найбільш віддалені від районних центрів. Викладачі факультету підвищення освіти нашої Академії постійно вивчають тенденції, перспективи розвитку і новітні досягнення у відповідній галузі педагогіки, оскільки освіта дорослих не є однобічним процесом. Результатом навчання має бути підвищення ефективності професійної діяльності педагогів, які працюють у сільській місцевості.

На специфіку навчання таких педагогів певним чином впливає наявний професійний і життєвий досвід. Дорослі слухачі самодостатні, вільні у виборі мети навчальної діяльності. Ця особливість обумовлює необхідність проводити вхідне діагностування, щоб використовувати досвід слухачів у процесі навчання. Систематично вивчаються сучасні питання щодо проведення відповідних курсів, а саме: організаційно-методичний супровід курсів, терміни проведення курсів, періодичність проведення і тривалість занять, тематика спецкурсів, умови проведення занять, обладнання аудиторій, облік відвідуваності слухачів, а також: організація навчального процесу на курсах: структура занять, раціональність форм організації навчання, використання наочності і дидактичного матеріалу, використання електронних засобів навчання, актуальність, науковість і практична спрямованість змісту навчального матеріалу, врахування побажань й очікувань слухачів, створення позитивної психологічної атмосфери на заняттях. Все це дає можливість відстежити якість навчального процесу на курсах підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників закладів освіти, вивчити результативність освітньої діяльності, виявити позитивні і негативні тенденції в організації навчального процесу і розробити на цій основі пропозиції щодо поширення педагогічного досвіду й усунення негативних тенденцій.

Викладачі Академії в своїх робочих планах розробляють не тільки відповідний теоретичний матеріал, а й пов'язують теорію і практику з досвідом дорослих, які навчаються протягом всього життя.

Важливим чинником, що потребує додаткової уваги викладачів, виступає неоднорідний склад учасників навчального процесу. Вони зазвичай мають різний досвід роботи та рівень професійної підготовки. Враховуючи зазначену особливість, у процесі навчання педагогічних працівників має переважати диференційований підхід, тому ми використовуємо у підвищенні кваліфікації внутрішню диференціацію: для керівних кадрів — стаж педагогічної роботи, для вчителів-предметників — кількість разів навчання на курсах.

З метою актуалізації творчої діяльності слухачів як під час навчання на курсах, так і у міжзастаційний період завершення навчання на курсах проводиться з використанням сучасних інноваційних технологій, а саме розробляється робоча програма «Захист творчих робіт (проектів)». Найкращі підсумкові творчі роботи (проекти), виконані слухачами курсів підвищення кваліфікації, розміщуються на сайті Академії для ознайомлення та подальшого використання вчителями області у своїй практичній діяльності.

Навчання в системі підвищення кваліфікації має й інші особливості. Це динамічний і мобільний процес, який вимагає застосування ефективних методів для забезпечення високої якості навчання, оскільки слухачі мають засвоїти великий обсяг інформації за досить короткий термін, виробити нові вміння і навички професійної діяльності [1].

Виявлення наявного рівня знань слухачів дає можливість визначити форми і методи роботи з ними. Освітня діяльність на курсах підвищення кваліфікації має бути орієнтована на кінцевий результат, оскільки дорослий навчається для вирішення певних життєвих і професійних проблем, досягнення конкретних цілей.

Однією з особливостей роботи з дорослими є їхня спрямованість на миттєве застосування результатів навчання. Це вимагає від викладачів системи підвищення кваліфікації не тільки надання слухачам певного обсягу нових знань, а й створення умов для оволодіння вміннями і навичками використання отриманих знань у практичній діяльності [2].

Виходячи з цього, доцільно використовувати методи інтерактивного навчання, які відповідають природі і характерним ознакам навчання дорослих, дають змогу не тільки оптимально враховувати навчальні потреби дорослої людини, а й створювати умови для постійного, систематичного аналізу власних дій. Завдяки інтерактивному навчанню можна уникнути появи у свідомості педагогів шаблонів, стереотипів у ставленні до професійної діяльності [4].

Це дає змогу нашим викладачам: порушити монотонність навчальних занять, пожвавити їх; сприяти формуванню партнерських стосунків; розвивати співпрацю, творчість; забезпечити орієнтацію навчання на практичну професійну діяльність; впроваджувати нестандартні форми методичної роботи із застосуванням кейса самоосвітньої діяльності вчителів області, залучити до співпраці вчителів малокомплектних сільських шкіл.

Вищезазначені особливості впливають на якість навчання дорослих, особливо це влучно використовується у спілкуванні з вчителями сільських шкіл. Ці особливості враховуються викладачами нашої академії. Водночас сама суть інтерактивності вводить елемент непередбачуваності. Це означає, що алгоритм їх реалізації модифікується відповідно до вимог конкретної навчальної ситуації. При цьому викладачі Академії широко використовують такі методи: лекції-презентації; дискусії; тренінги; ділові і рольові ігри; моделювання ситуацій; мозковий штурм; «Ажурна пилка» [4].

Використання інтерактивних методів сприятиме підвищенню ефективності роботи, але необхідно також спиратися на основні принципи навчання дорослих «андрагогіка» (за С. Щенніковим) [7]. Освіта для дорослих створюється як система, що об'єднує в освітній простір декілька різноманітних середовищ існування, де здійснюється освіта. При цьому поєднуються декілька принципів: принцип єдності трьох середовищ: навчальне середовище, професійне середовище, соціальне середовище; принцип відкритості освітнього простору; принцип синтезу трьох підходів до освіти: андрагогічний, особистісно орієнтований, контекстний; принцип діяльності; принцип безперервної підтримки; принцип професійної мотивації [6].

Висновки

Отже, для підвищення ефективності подальшого розвитку системи підвищення кваліфікації вчителів малокомплектних шкіл необхідно враховувати різноманітність індивідуальних вимог і підходів до навчання дорослих, забезпечити змістовність і збалансованість форм і методів навчання, а саме:

- вчителі малокомплектних шкіл, що навчаються, мають відчувати особистісну значущість у процесі навчання, максимальне врахування власних професійних запитів, потреб та інтересів, соціально-економічних умов професійної діяльності вчителів сільської місцевості;
- педагогам-новаторам малокомплектних шкіл слід забезпечити широкий спектр пропозицій щодо форм навчання;
- зміст курсів підвищення кваліфікації має задовольняти сучасні потреби у практичній діяльності вчителя малокомплектної школи, а також враховувати перспективи розвитку сільського господарства;
- основою позитивного ставлення вчителів сільської місцевості до навчання на курсах підвищення кваліфікації та формування позитивної мотивації до самоосвіти має стати атмосфера творчої взаємодії викладачів академії і слухачів.

Систематична освіта впродовж всього життя необхідна як педагогам з певним досвідом роботи та стабільним соціальним статусом у навчальному закладі, так і тим, хто розпочинає свою педагогічну діяльність і потребує додаткових освітніх послуг. Освіта дорослих значною мірою сприяє забезпеченню більш успішної адаптації до реальних умов життя та професійної діяльності педагогічних працівників, особливо тих, які мешкають у сільській місцевості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калашникова С. А. Навчально-методичні матеріали до модуля «Навчання дорослих на основі компетентісно орієнтованого підходу» / С. А. Калашникова. — К., 2007. — 57 с.
2. Маслов В. Принципи ефективного розвитку системи післядипломної освіти / В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. — 2010. — № 1. — С. 7–11.
3. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. — К., 2007. — 144 с.
4. Протасова Н. Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н. Г. Протасова. — К., 1998. — 176 с.
5. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: наук.-метод. посіб. / за ред. В. І. Пуцова, Л. Я. Набоки. — К., 2007. — 228 с.
6. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радуга. — К. : Ексоб, 2004. — 304 с.
7. Щенников С. А. Открытое образование / С. А. Щенников. — М. : Наука, 2002. — 527 с.

Армейская Л. В.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Раскрываются современные подходы к организации повышения квалификации педагогических работников малокомплектных школ с использованием различных форм обучения и разнообразной совокупности тематических и профессиональных спецкурсов, которые носят инновационный характер, и мотивация о заинтересованности слушателей к обучению.

***Ключевые слова:** повышение квалификации, тематические, профессиональные спецкурсы, самосовершенствование учителя, модель, мотивация, сельские учебные заведения, малокомплектные школы.*

Armeyskaya L. V.

MODERN APPROACHES TO TRAINING TEACHERS SMALL SCHOOLS IN POST-GRADUATE EDUCATION

In the article the current approaches to training teachers of small schools with different forms of learning and diverse set of case and professional specialized courses, which are innovative and motivating the interest of students to learn.

***Key words:** professional development, thematic, professional courses, self-teacher, model, motivation, rural schools, small schools.*